ISSN 2518-1467 (Online),
ISSN 1991-3494 (Print)

«ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ҰЛТТЫҚ ҒЫЛЫМ

«ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ҰЛТТЫҚ ҒЫЛЫМ АКАДЕМИЯСЫ» РҚБ

Х А Б А Р Ш Ы С Ы

ВЕСТНИК

РОО «НАЦИОНАЛЬНОЙ
АКАДЕМИИ НАУК
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН»

THE BULLETIN

OF THE ACADEMY OF SCIENCES
OF THE REPUBLIC OF
KAZAKHSTAN

PUBLISHED SINCE 1944

3 (415)

MAY – JUNE 2025

ALMATY, NAS RK

EDITOR-IN-CHIEF:
ABYLKASSIMOVA Alma Yesimbekovna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Academician of NAS RK, Director of the Center for the Development of Pedagogical Education, Head of the Department of Methods of Teaching Mathematics, Physics and Computer Science at Abai KazNPU (Almaty, Kazakhstan), https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57191275199, https://www.webofscience.com/wos/author/record/2076124.
DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF:
SEMBIEVA Lyazzat Myktybekovna, Doctor of Economics, Professor of the Eurasian National University (Astana, Kazakhstan), https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57194226348, https://www.webofscience.com/wos/author/record/38875302.
EDITORIAL BOARD:
RICHELLE Marynowski, PhD in Education, Professor, Faculty of Education, University of Lethbridge, (Alberta, Canada), https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57070452800, https://www.webofscience.com/wos/author/record/16130920.
SHISHOV Sergey Evgenievich, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Pedagogy and Psychology of Professional Education, Moscow State University of Technology and Management named after K. Razumovsky (Moscow, Russia), https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57191518233, https://www.webofscience.com/wos/author/record/2443966.
ABILDINA Saltanat Kuatovna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Pedagogy, Karaganda University named after E.A. Buketov (Karaganda, Kazakhstan), https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56128026400,https://www.webofscience.com/wos/author/record/4131549.
RYZHAKOV Mikhail Viktorovich, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Academician of the Russian Academy of Education, Editor-in-Chief of the journal "Standards and Monitoring in Education" (Moscow, Russia), https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=6602245542, https://www.webofscience.com/wos/author/record/13675462.
BULATBAEVA Kulzhanat Nurymzhanovna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Chief Researcher of the National Academy of Education named after Y. Altynsarin (Astana, Kazakhstan), https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57202195074,https://www.webofscience.com/wos/author/record/40173122.
PETR Hájek, PhD, Unicorn University, Associate Professor, Department of Finance, (Czech Republic), https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=35726855800,https://www.webofscience.com/wos/author/record/672404.
JUMAN Jappar, Doctor of Economics, Professor, Honorary Academician of NAS RK, Honored Worker of Kazakhstan, Director of the Center for International Applied Research Al-Farabi Kazakh National University (Almaty,Kazakhstan) https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=59238481900; https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56658765400,https://www.webofscience.com/wos/author/record/60977874.
LUKYANENKO Irina Grigorievna, Doctor of Economics, Professor, Head of Department of the National University of Kyiv-Mohyla Academy (Kyiv, Ukraine), https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57189348551, https://www.webofscience.com/wos/author/record/939510.
YESIMZHANOVA Saira Rafihevna, Doctor of Economics, Professor of the University of International Business (Almaty, Kazakhstan), https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56499485500, https://www.webofscience.com/wos/author/record/45951098.

Bulletin of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan.
ISSN 2518-1467 (Online),
ISSN 1991-3494 (Print).
Owner: RPA «National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan» (Almaty).
The certificate of registration of a periodical printed publication in the Committee of information of the Ministry of Information and Communications of the Republic of Kazakhstan **No. 16895-Ж,** issued on 12.02.2018.
Thematic focus: *«publication of the results of new achievements inthe field of fundamental sciences»*
Periodicity: 6 times a year.
http://www.bulletin-science.kz/index.php/en/

© National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, 2025

БАС РЕДАКТОР:

ӘБІЛҚАСЫМОВА Алма Есімбекқызы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Педагогикалық білім беруді дамыту орталығының директоры, Абай атындағы ҚазҰПУ математика, физика және информатиканы оқыту әдістемесі кафедрасының меңгерушісі (Алматы, Қазақстан), https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57191275199, https://www.webofscience.com/wos/author/record/2076124.

БАС РЕДАКТОРДЫҢ ОРЫНБАСАРЫ:

СЕМБИЕВА Ләззат Мықтыбекқызы, экономика ғылымдарының докторы, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры (Астана, Қазақстан), https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57194226348, https://www.webofscience.com/wos/author/record/38875302.

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:

РИШЕЛЬ Мариновски, білім беру саласындағы PhD, Летбридж университеті педагогика факультетінің профессоры, (Альберта, Канада), https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57070452800, https://www.webofscience.com/wos/author/record/16130920.

ШИШОВ Сергей Евгеньевич, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, К.Разумовский атындағы Мәскеу мемлекеттік технологиялар және басқару университетінің кәсіби білім беру педагогикасы және психологиясы кафедрасының меңгерушісі (Мәскеу, Ресей), https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57191518233,https://www.webofscience.com/wos/author/record/2443966.

ӘБІЛДИНА Салтанат Қуатқызы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университетінің педагогика кафедрасының меңгерушісі (Қарағанды, Қазақстан), https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56128026400, https://www.webofscience.com/wos/author/record/4131549.

РЫЖАКОВ Михаил Викторович, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Ресей білім академиясының академигі, «Білім берудегі стандарттар мен мониторинг» журналының бас редакторы (Мәскеу, Ресей), https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=6602245542, https://www.webofscience.com/wos/author/record/13675462.

БОЛАТБАЕВА Күлжанат Нұрымжанқызы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының бас ғылыми қызметкері (Астана, Қазақстан), https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57202195074, https://www.webofscience.com/wos/author/record/40173122.

ПЕТР Хайек, PhD, Юникорн университеті, Қаржы департаментінің қауымдастырылған профессоры (Чех Республикасы), https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=35726855800, https://www.webofscience.com/wos/author/record/672404.

ЖҰМАН Жаппар, экономика ғылымдарының докторы, профессор, Қазақстанның Еңбек сіңірген қайраткері, ҚР ҰҒА құрметті академигі, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің Халықаралық қолданбалы зерттеулер орталығының директоры (Алматы, Қазақстан). https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=59238481900; https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56658765400, https://www.webofscience.com/wos/author/record/60977874.

ЛУКЬЯНЕНКО Ирина Григорьевна, экономика ғылымдарының докторы, профессор, «Киево-Могилянская академия» ұлттық университеті кафедрасының меңгерушісі (Киев, Украина), https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57189348551, https://www.webofscience.com/wos/author/record/939510.

ЕСІМЖАНОВА Сайра Рафихқызы, экономика ғылымдарының докторы, Халықаралық бизнес университетінің профессоры (Алматы, Қазақстан), https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56499485500, https://www.webofscience.com/wos/author/record/45951098.

«Қазақстан Республикасы Ұлттық ғылым академиясы РҚБ-нің Хабаршысы».
ISSN 2518-1467 (Online),
ISSN 1991-3494 (Print).
Меншіктенуші: «Қазақстан Республикасының Ұлттық ғылым академиясы» РҚБ (Алматы қ.).
Қазақстан Республикасының Ақпарат және коммуникациялар министрлігінің Ақпарат комитетінде 12.02.2018 ж. берілген **№ 16895-Ж** мерзімдік басылым тіркеуіне қойылу туралы куәлік.
Тақырыптық бағыты: *«іргелі ғылым салалары бойынша жаңа жетістіктердің нәтижелерін жариялау»*
Мерзімділігі: жылына 6 рет.
http://www.bulletin-science.kz/index.php/en/

© «Қазақстан Республикасының Ұлттық ғылым академиясы» РҚБ, 2025

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:
АБЫЛКАСЫМОВА Алма Есимбековна, доктор педагогических наук, профессор, академик НАН РК, директор Центра развития педагогического образования, заведующая кафедрой методики преподавания математики, физики и информатики КазНПУ им. Абая (Алматы, Казахстан), https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57191275199, https://www.webofscience.com/wos/author/record/2076124.

ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА:
СЕМБИЕВА Ляззат Мыктыбековна, доктор экономических наук, профессор Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева (Астана, Казахстан), https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57194226348, https://www.webofscience.com/wos/author/record/38875302.

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:
РИШЕЛЬ Мариновски, PhD в области образования, профессор факультета педагогики Летбриджского университета, (Альберта, Канада), https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57070452800, https://www.webofscience.com/wos/author/record/16130920.

ШИШОВ Сергей Евгеньевич, доктор педагогических наук, профессор, заведующий кафедрой педагогики и психологии профессионального образования Московского государственного университета технологий и управления имени К. Разумовского (Москва, Россия), https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57191518233, https://www.webofscience.com/wos/author/record/2443966.

АБИЛЬДИНА Салтанат Куатовна, доктор педагогических наук, профессор, заведующая кафедрой педагогики Карагандинского университета имени Е.А. Букетова (Караганда, Казахстан), https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56128026400, https://www.webofscience.com/wos/author/record/4131549.

РЫЖАКОВ Михаил Викторович, доктор педагогических наук, профессор, академик Российской академии образования, главный редактор журнала «Стандарты и мониторинг в образовании» (Москва, Россия), https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=6602245542, https://www.webofscience.com/wos/author/record/13675462.

БУЛАТБАЕВА Кулжанат Нурымжановна, доктор педагогических наук, профессор, главный научный сотрудник Национальной академии образования имени Ы. Алтынсарина (Астана, Казахстан), https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57202195074, https://www.webofscience.com/wos/author/record/40173122.

ПЕТР Хайек, PhD, университет Юникорн, ассоциированный профессор Департамента финансов, (Чешская Республика), https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=35726855800, https://www.webofscience.com/wos/author/record/672404.

ЖУМАН Жаппар, доктор экономических наук, профессор, заслуженный деятель Казахстана, почетный академик НАН РК, директор Центра Международных прикладных исследований Казахского национального университета им. аль-Фараби (Алматы, Казахстан) https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=59238481900; https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56658765400, https://www.webofscience.com/wos/author/record/60977874.

ЛУКЬЯНЕНКО Ирина Григорьевна, доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой Национального университета «Киево-Могилянская академия» (Киев, Украина), https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57189348551,https://www.webofscience.com/wos/author/record/939510.

ЕСИМЖАНОВА Сайра Рафихевна, доктор экономических наук, профессор Университета международного бизнеса (Алматы, Казахстан), https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56499485500, https://www.webofscience.com/wos/author/record/45951098.

«Вестник РОО «Национальной академии наук Республики Казахстан».
ISSN 2518-1467 (Online),
ISSN 1991-3494 (Print).
Собственник: РОО «Национальная академия наук Республики Казахстан» (г. Алматы).
Свидетельство о постановке на учет периодического печатного издания в Комитете информации Министерства информации и коммуникаций и Республики Казахстан **№ 16895-Ж,** выданное 12.02.2018 г.
Тематическая направленность: *«публикация результатов новых достижений вобласти фундаментальных наук».*
Периодичность: 6 раз в год.
http://www.bulletin-science.kz/index.php/en/

© РОО «Национальная академия наук Республики Казахстан», 2025

CONTENTS

PEDAGOGY

A. Abdrassilov, Y. Kuandyk
PHOTOGRAMMETRY TECHNOLOGIES IN DEVELOPING STUDENTS SPATIAL THINKING IN ART SCULPTURE EDUCATION................................17

E. Abdrashova, Z. Kobeyeva, Zh.Kemelbekova
ARTIFICIAL INTELLIGENCE: INFLUENCE ON THE PROFESSIONAL AND METHODOLOGICAL COMPETENCE OF FUTURE COMPUTER SCIENCE TEACHERS..33

A.M. Abdykhalykova, B.H. Kussanova, A. Daurenkyzy
MEDIA LITERACY THROUGH CRITICAL READING IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING...48

A. Abylkassymova, N. Zhumabay, A. Umiralkhanov, L. Zhumalieva
DIGITAL TECHNOLOGIES AS THE BASIS FOR EFFECTIVE EDUCATION IN THE “SCHOOL – PEDAGOGICAL UNIVERSITY” COMPLEX...................63

K.N. Arinova
FORMATION OF DIGITAL COMPETENCIES OF FUTURE SPECIAL EDUCATORS IN THE CONTEXT OF DIGCOMPEDU.......................................86

A.A. Isaeva, S.V. Ananyeva, L.N. Demchenko
RESEARCH COMPETENCE WHEN WORKING WITH THE TEXT OF THE STORY OF K. PAUSTOVSKY «KARABUGAZ»...104

G.Z. Iskakova, E. Teleuova
KAZAKH SOCIETY THROUGH THE PRISM OF THE WORKS OF MÄSHHÜR ZHÜSIP KÖPEEV...118

A.E. Karymsakova, G.M. Abildinova, Zh.S. Kazhiakparova
THE IMPACT OF USING THE «NIMBLE FINGERS» ELECTRONIC APPLICATION ON THE DEVELOPMENT OF GRAPHOMOTOR SKILLS IN PRESCHOOLERS..133

Sh.U. Laiskhanov, Zh. Nurmagambetuly, B. Gönençgil
THE CURRENT STATE AND POSSIBILITIES OF USING SPACE IMAGERY IN SCHOOL GEOGRAPHY...146

S. Myrzaliyeva, S. Mizanbekov, E. Lomova
SUBJECT - LANGUAGE INTEGRATION AS A TOOL FOR THE FORMATION OF PLURILINGUAL COMPETENCE OF STUDENTS.............162

N.B. Nabi, R.S. Rakhmetova
THE ROLE OF ARTICULATION IN DEVELOPING STUDENTS
SPEECH CULTURE...179

A. Nuradinova
DEVELOPING GLOBAL COMPETENCIES IN THE MULTILINGUAL
ENVIRONMENT OF KAZAKHSTAN'S HIGHER EDUCATION.....................202

G. Ozharova, Sh. Akbayeva
COMPARATIVE ANALYSIS OF THE INTEGRATION OF SPECIALIZED
DESIGN DISCIPLINES INTO ART AND PEDAGOGICAL EDUCATION
IN FINLAND AND KAZAKHSTAN...221

B.D. Orazov, Zh. Sydykova, E.Tasbolat
METHODOLOGICAL FEATURES OF THE ORGANIZATION OF
LABORATORY WORK ON VIRTUAL PROGRAMS FOR FUTURE
PHYSICS TEACHERS...237

T.M. Sadykov, G.T. Kokibasova, Z.O. Unerbaeva
THE FEATURES OF THE APPLICATION OF THE CASE STUDY
METHODINCHEMISTRYANDBIOLOGYLESSONS..................................253

L.E. Sapartayeva
PEDAGOGICAL POSSIBILITIES OF USING THE WORKS
OF KAZAKH POETS AND ZHYRAU...269

К. Temirkhanova, B. Baimukhanbetov, G. Myshbayeva
DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC AND COMMUNICATION SKILLS
OF TEACHERS OF FUTURE PRESCHOOL ORGANIZATIONS.....................281

U. Tuyakova, A. Orynbekova, L. Alekeshova
FORMATION OF EMOTIONAL AND SOCIAL INTELLIGENCE OF FUTURE
TEACHERS IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF UNIVERSITIES............300

G.Sh. Shaikhislamova, K.A. Avsydykova, O. Zengin
THE READINESS OF FUTURE SOCIAL WORKERS TO FORMATION
PROFESSIONAL COMPETENCIES AT THE UNIVERSITY............................315

G. Shubayeva, T. Bersugirova, R. Baimukhamet
FEATURES OF HEALTHCARE COMPETENCIES OF CHILDREN
WITHSPECIALEDUCATIONALNEEDS..335

ECONOMICS

A.M. Abdullaev, M.B. Kadyrova, A.A. Kuralbaev
THE IMPACT OF MODERNIZATION OF LOCAL GOVERNMENT ON THE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF REGIONS......................................349

S. Aldeshova, A. Kazhmukhametova, K. Utepkaliyeva
ORGANIZATION OF AUDIT OF RAILWAY FREIGHT BUSINESS PROCESSES IN THE CONTEXT OF DIGITAL TRANSFORMATION............371

A. Akhmetov, L. Omarbakiyev, E. Aynabekov
EFFECTIVE RISK MANAGEMENT MODEL FOR SMALL BUSINESS LENDING IN KAZAKHSTAN: INTERNATIONAL PRACTICES....................391

N.S. Dosmaganbetov, A.A. Alshanskaya, E.K. Zhakupov
VISION OF THE DEVELOPMENT OF TERRITORIAL CLUSTERS IN THE REGIONS OF KAZAKHSTAN: DOMESTIC AND FOREIGN EXPERIENCE..408

Zh. Yerzhanova, A. Dossanova, A. Tapalova
PROVIDING THE AGRICULTURAL MARKET WITH YOUNG SPECIALISTS: PROBLEMS AND SOLUTIONS...426

R.A. Yesbergen, N.M. Sherimova, A. Azimkhan
THE PROBLEM OF POVERTY IN KAZAKHSTAN AND MEASURES TO REDUCE IT..439

A. Yesmurzayeva, A. Kozhakhmetova, A. Anarkhan
RENEWABLE ENERGY SOURCES IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN: CASE STUDY ANALYSIS AND DEVELOPMENT PROSPECTS....................453

Y.B. Zhangazinov, N.E. Yermek, L.I. Kusainova
IMPROVEMENT OF THE HEALTHCARE HUMAN RESOURCE MANAGEMENT SYSTEM IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN: PROBLEMS, PROSPECTS, AND SOLUTIONS...472

G.M. Zhiyenbayeva, A.M. Berzhanova, F.K. Mukhambetkalieva
DIGITAL TRANSFORMATION OF ENTERPRISES AND ITS IMPACT ON THE DEMAND FOR NEW PROFESSIONS IN THE WEST KAZAKHSTAN REGION..489

J. Juman, A.V. Khamzayeva, Zhai Xuan
COOPERATION BETWEEN CHINA, RUSSIA AND CENTRAL ASIAN COUNTRIES IN THE NATURAL GAS SECTOR..509

B.M. Zhurynov, A.F. Tsekhovoy
ANALYSIS OF MODELS AND METHODS OF PROJECT MANAGEMENT IN LARGE ORGANIZATIONS OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN..525

M.A. Kanabekova, L.A. Medukhanova., S.N. Abieva
WAYS TO INCREASE THE INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF KAZAKHSTAN'S ECONOMY..537

M. Konyrbekov, A.B. Bekmukhametova, K.S. Daurenbekova
ANALYSIS OF THE DEVELOPMENT OF INNOVATIVE FINANCIAL TECHNOLOGIES IN THE CONTEXT OF FINANCIAL MARKET DIGITALIZATION..553

G.Y. Maulenkulova, A.M. Appazova, A.A. Mutaliyeva
IMPROVING TAXATION OF PRIVATE INVESTORS IN THE STOCK MARKET OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN..568

A.O. Syzdykova
COMPARISON OF METHODS USED TO DETERMINE THE BRAND VALUE OF AN ENTERPRISE..589

Hongge Jia, G.J. Tayauova, N. Ketenci
OPPORTUNITIES FOR THE DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURIAL STRUCTURES IN THE AGRO-INDUSTRIAL SECTOR OF KAZAKHSTAN..602

МАЗМҰНЫ

ПЕДАГОГИКА

А.И. Абдрасилов, Е. Қуандық
КӨРКЕМ МҮСІНДІК БІЛІМ БЕРУДЕ СТУДЕНТТЕРДІҢ КЕҢІСТІКТІК ОЙЛАУЫН ДАМЫТУДАҒЫ ФОТОГРАММЕТРИЯ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ........17

Э.Т. Абдрашова, З.С. Кобеева, Ж.С. Кемельбекова
ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ: БОЛАШАҚ ИНФОРМАТИКА МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ КӘСІБИ-ӘДІСТЕМЕЛІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІНЕ ӘСЕРІ........33

А.М. Абдыхалыкова, Б.Х. Құсанова, А. Дәуренқызы
АҒЫЛШЫН ТІЛІН СЫНИ ОҚУ АРҚЫЛЫ ОҚЫТУДАҒЫ МЕДИА САУАТТЫЛЫҚ........48

А.Е. Әбілқасымова, Н. Жұмабай, А.Н. Умиралханов, Л.Д. Жумалиева
ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР «МЕКТЕП – ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫ» КЕШЕНІНДЕ ТИІМДІ БІЛІМ БЕРУДІҢ НЕГІЗІ РЕТІНДЕ........63

К.Н. Аринова
DIGCOMPEDU КОНТЕКСТІНДЕ БОЛАШАҚ АРНАЙЫ ПЕДАГОГТАРДЫҢ ЦИФРЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ........86

А.А. Исаева, С.В. Ананьева, Л.Н. Демченко
К. ПАУСТОВСКИЙДІҢ «ҚАРАБҰҒАЗ» ПОВЕСІНІҢ МӘТІНІМЕН ЖҰМЫС ІСТЕУ КЕЗІНДЕГІ ЗЕРТТЕУ ҚҰЗЫРЕТІ........104

Ғ.З. Искакова, Э.Т. Телеуова
ҚАЗАҚ ҚОҒАМЫ МӘШҺҮР ЖҮСІП КӨПЕЕВ ШЫҒАРМАЛАРЫ ПРИЗМАСЫ АРҚЫЛЫ........118

А.Е. Карымсакова, Г.М. Абильдинова, Ж.С. Кажиакпарова
«ЕПТІ САУСАҚТАР» ЭЛЕКТРОНДЫ ҚОСЫМШАСЫН ҚОЛДАНУДЫҢ МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ГРАФОМОТОРЛЫҚ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМЫТУҒА ӘСЕРІ........133

Ш.У. Лайсханов, Ж. Нұрмағамбетұлы, B. Gönençgil
МЕКТЕП ГЕОГРАФИЯСЫНДА ҒАРЫШТЫҚ ТҮСІРІЛІМДЕРДІ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ МЕН МҮМКІНДІКТЕРІ........146

С. Мырзалиева, С. Мизанбеков, Е. Ломова.
ПӘНДІК-ТІЛДІК ИНТЕГРАЦИЯ СТУДЕНТТЕРДІҢ КӨПТІЛДІЛІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ........162

Н.Б. Нәби, Р.С. Рахметова
ОҚУШЫЛАРДЫҢ СӨЙЛЕУ МӘДЕНИЕТІН ДАМЫТУДА
АРТИКУЛЯЦИЯНЫҢ АЛАТЫН РӨЛІ..179

А. Нұрадинова
ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЖОҒАРЫ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ КӨПТІЛДІ
ОРТАДА ЖАҺАНДЫҚ ҚҰЗЫРЕТТЕРДІ ДАМЫТУ.......................................202

Г.М. Ожарова, Ш.А. Ақбаева
ФИНЛЯНДИЯ МЕН ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ КӨРКЕМ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ
БІЛІМ ЖҮЙЕСІНІҢ ДИЗАЙН САЛАСЫНДАҒЫ АРНАЙЫ ПӘНДЕРДІ
ИНТЕГРАЦИЯЛАУДЫҢ САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУЫ.............................221

Б.Д. Оразов, Ж.К. Сыдыкова, Е.Б. Тасболат
ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА МОЛЕКУЛАЛЫҚ
ФИЗИКАДАН ВИРТУАЛДЫ ЗЕРТХАНАЛЫҚ ЖҰМЫСТАРДЫ
ҰЙЫМДАСТЫРУ ЖӘНЕ ӨТКІЗУ ӘДІСТЕМЕСІ..237

Т.М. Садыков, Г.Т. Кокибасова, З.О. Унербаева
ХИМИЯ ЖӘНЕ БИОЛОГИЯ САБАҚТАРЫНДА CASE-STUDY ӘДІСІН
ҚОЛДАНУЕРЕКШЕЛІКТЕРІ...253

Л. Сапартаева
ҚАЗАҚ АҚЫН-ЖЫРАУЛАРЫНЫҢ ШЫҒАРМАЛАРЫН
ПАЙДАЛАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ.......................269

К.Ш. Темирханова, Б. Баймуханбетов, Г.М. Мышбаева
БОЛАШАҚ МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ҰЙЫМ ПЕДАГОГТЕРІНІҢ ҒЫЛЫМИ
КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМЫТУ....................................281

У.Ж. Туякова, А.С. Орынбекова, Л.Б. Алекешова
ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНЫҢ БІЛІМ БЕРУ ПРОЦЕСІНДЕ БОЛАШАҚ
ПЕДАГОГТЕРДІҢ ЭМОЦИОНАЛДЫҚ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК
ИНТЕЛЛЕКТІСІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ...300

Г.Ш. Шайхисламова, К.А. Авсыдыкова, О. Зенгин
ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫНДА БОЛАШАҚ ӘЛЕУМЕТТІК
ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРДІҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУҒА
ДАЙЫНДЫҒЫ...315

Ғ. Шубаева, Т. Берсүгірова, Р. Баймухамет
ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУ ҚАЖЕТТІЛІГІ БАР БАЛАЛАРДЫҢ ДЕНСАУЛЫҚ
САҚТАУ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ335

ЭКОНОМИКА

А.М. Абдуллаев, М.Б. Қадырова, А.А. Құралбаев
ЖЕРГІЛІКТІ БАСҚАРУДЫ ЖАҢҒЫРТУДЫҢ ӨҢІРЛЕРДІҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУЫНА ӘСЕРІ..............................549

С. Альдешова, А. Кажмухаметова, К. Утепкалиева
ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯ ЖАҒДАЙЫНДА ТЕМІРЖОЛ ЖҮК ТАСЫМАЛЫ БИЗНЕС-ПРОЦЕСТЕРІНІҢ АУДИТІН ҰЙЫМДАСТЫРУ....371

А. Ахметов, Л. Омарбакиев, Е. Айнабеков
ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ШАҒЫН БИЗНЕСКЕ НЕСИЕ БЕРУ ҮШІН ТӘУЕКЕЛДЕРДІ БАСҚАРУДЫҢ ТИІМДІ МОДЕЛІ: ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕ...391

Н.С. Досмаганбетов, А.А. Альшанская, Е.К. Жакупов
ҚАЗАҚСТАН ӨҢІРЛЕРІНДЕ АУМАҚТЫҚ КЛАСТЕРЛЕРДІ ДАМЫТУ ПАЙЫМЫ: ОТАНДЫҚ ЖӘНЕ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕ..............................408

Ж. Ержанова, А. Досанова, А. Тапалова
АГРАРЛЫҚ НАРЫҚТЫ ЖАС МАМАНДАРМЕН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ: МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН ШЕШІМДЕРІ...426

Р.Ә. Есберген, Н.М. Шеримова, А. Азимхан
ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ КЕДЕЙЛІК МӘСЕЛЕСІ ЖӘНЕ ОНЫ ТӨМЕНДЕТУ ШАРАЛАРЫ...439

А. Есмурзаева, А. Кожахметова, А. Анархан
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ЖАҢАРТЫЛАТЫН ЭНЕРГИЯ КӨЗДЕРІ: КЕЙС-ТАЛДАУ ЖӘНЕ ДАМУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ...............453

Е.Б. Жангазинов, Н.Е. Ермек, Л.И. Кусаинова
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ДЕНСАУЛЫҚ САҚТАУ ЖҮЙЕСІНІҢ КАДРЛЫҚ РЕСУРСТАРЫН БАСҚАРУДЫ ЖЕТІЛДІРУ: МӘСЕЛЕЛЕР, ПЕРСПЕКТИВАЛАР ЖӘНЕ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ................472

Г.М. Жиенбаева, А.М. Бержанова, Ф.К. Мухамбеткалиева
БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ӨҢІРІНДЕГІ КӘСІПОРЫНДАРДЫҢ ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯСЫ ЖӘНЕ ЖАҢА МАМАНДЫҚТАРҒА ДЕГЕН СҰРАНЫСҚА ӘСЕРІ...489

Ж. Жұман, Ә.У. Хамзаева, Чжай Сюань
ҚЫТАЙ, РЕСЕЙ ЖӘНЕ ОРТАЛЫҚ АЗИЯ ЕЛДЕРІ АРАСЫНДАҒЫ ТАБИҒИ ГАЗ СЕКТОРЫНДАҒЫ ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ...........................509

Б.М. Жұрынов, А.Ф. Цеховой
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ІРІ ҰЙЫМДАРЫНДАҒЫ ЖОБАЛАРДЫ БАСҚАРУДЫҢ ҮЛГІЛЕРІ МЕН ӘДІСТЕРІН ТАЛДАУ...525

М.А. Қанабекова, Л.А. Медуханова, С.Н. Абиева
ҚАЗАҚСТАН ЭКОНОМИКАСЫНЫҢ ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ТАРТЫМДЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ ЖОЛДАРЫ..525

М.Ж. Қонырбеков, А.Б. Бекмухаметова, Қ.С. Дауренбекова
ҚАРЖЫ НАРЫҒЫНЫҢ ЦИФРЛАНДЫРЫЛУЫ ЖАҒДАЙЫНДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ҚАРЖЫЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ ДАМУЫН ТАЛДАУ...541

Г.Е. Мауленкулова, А.М. Аппазова, А.А. Муталиева
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚОР НАРЫҒЫНДА ЖЕКЕ ИНВЕСТОРЛАРҒА САЛЫҚ САЛУДЫ ЖЕТІЛДІРУ.......................................556

А.О. Сыздықова
КӘСІПОРЫННЫҢ БРЕНД ҚҰНЫН БАҒАЛАУДА ҚОЛДАНЫЛАТЫН ӘДІСТЕРДІ САЛЫСТЫРУ...577

Цзя Хунгэ, Г.Ж. Таяуова, Н. Кетенджи
ҚАЗАҚСТАННЫҢ АГРОӨНЕРКӘСІПТІК САЛАСЫНДАҒЫ КӘСІПКЕРЛІК ҚҰРЫЛЫМДАРДЫ ДАМЫТУ МҮМКІНДІКТЕРІ..............590

СОДЕРЖАНИЕ

ПЕДАГОГИКА

А.И. Абдрасилов, Е. Куандык
ТЕХНОЛОГИИ ФОТОГРАММЕТРИИ В РАЗВИТИИ ПРОСТРАНСТВЕННОГО МЫШЛЕНИЯ СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ СКУЛЬПТУРЕ...17

Э.Т. Абдрашова, З.С. Кобеева, Ж.С. Кемельбекова
ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ: ВЛИЯНИЕ НА ПРОФЕССИОНАЛЬНО-МЕТОДИЧЕСКУЮ КОМПЕТЕНТНОСТЬ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ИНФОРМАТИКИ...33

А.М. Абдыхалыкова, Б.Х. Кусанова, А. Дауренкызы
МЕДИАГРАМОТНОСТЬ ЧЕРЕЗ КРИТИЧЕСКОЕ ЧТЕНИЕ В ПРЕПОДАВАНИИ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА..48

А.Е. Абылкасымова, Н. Жумабай, А.Н. Умиралханов, Л.Д. Жумалиева
ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ КАК ОСНОВА ЭФФЕКТИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В КОМПЛЕКСЕ «ШКОЛА – ПЕДАГОГИЧЕС.....................63

К.Н. Аринова
ФОРМИРОВАНИЕ ЦИФРОВЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛЬНЫХ ПЕДАГОГОВ В КОНТЕКСТЕ DIGCOMPEDU..................86

А.А. Исаева, С.В. Ананьева, Л.Н. Демченко
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКАЯ КОМПЕТЕНЦИЯ ПРИ РАБОТЕ С ТЕКСТОМ ПОВЕСТИ К. ПАУСТОВСКОГО «КАРАБУГАЗ»..104

Г.З. Искакова, Э.Т. Телеуова
КАЗАХСКОЕ ОБЩЕСТВО СКВОЗЬ ПРИЗМУ ПРОИЗВЕДЕНИЙ МАШХУР ЖУСУПА КОПЕЕВА..118

А.Е. Карымсакова, Г.М. Абильдинова, Ж.С. Кажиакпарова
ВЛИЯНИЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЭЛЕКТРОННОГО ПРИЛОЖЕНИЯ «ЛОВКИЕ ПАЛЬЧИКИ» НА РАЗВИТИЕ ГРАФОМОТОРНЫХ НАВЫКОВ У ДОШКОЛЬНИКОВ...133

Ш.У. Лайсханов, Ж. Нурмагамбетулы, B. Gönençgil
СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ВОЗМОЖНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ КОСМИЧЕСКИХ СНИМКОВ В ШКОЛЬНОЙ ГЕОГРАФИИ........................146

С. Мырзалиева, С. Мизанбеков, Е. Ломова
ПРЕДМЕТНО-ЯЗЫКОВАЯ ИНТЕГРАЦИЯ КАК ИНСТРУМЕНТ ФОРМИРОВАНИЯ ПЛЮРИЛИНГВАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ ОБУЧАЮЩИХСЯ...162

Н.Б. Наби, Р.С. Рахметова
РОЛЬ АРТИКУЛЯЦИИ В РАЗВИТИИ РЕЧЕВОЙ КУЛЬТУРЫ
УЧАЩИХСЯ...179

А. Нурадинова
РАЗВИТИЕ ГЛОБАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ В ПОЛИЯЗЫЧНОЙ
СРЕДЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ КАЗАХСТАНА....................................202

Г.М. Ожарова, Ш.А. Акбаева
СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ИНТЕГРАЦИИ СПЕЦИАЛЬНЫХ
ДИСЦИПЛИН СФЕРЫ ДИЗАЙНА В ХУДОЖЕСТВЕННО-
ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ ФИНЛЯНДИИ
И КАЗАХСТАНА...221

Б.Д. Оразов, Ж.К. Сыдыкова, Е.Б. Тасболат
МЕТОДИКА ОРГАНИЗАЦИИ И ПРОВЕДЕНИЯ ВИРТУАЛЬНЫХ
ЛАБОРАТОРНЫХ РАБОТ ПО МОЛЕКУЛЯРНОЙ ФИЗИКЕ
В ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ВУЗАХ...237

Т.М. Садыков, Г.Т. Кокибасова, З.О. Унербаева
ОСОБЕННОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ МЕТОДА CASE-STUDY НА УРОКАХ
ХИМИИИБИОЛОГИИ..263

Л. Сапартаева
ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ
ПРОИЗВЕДЕНИЙ КАЗАХСКИХ ПОЭТОВ И ЖЫРАУ.................................269

К.Ш. Темирханова, Б. Баймуханбетов, Г.М. Мышбаева
РАЗВИТИЕ НАУЧНЫХ КОММУНИКАТИВНЫХ НАВЫКОВ БУДУЩИХ
ПЕДАГОГОВ ДОШКОЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ..281

У.Ж. Туякова, А.С. Орынбекова, Л.Б. Алекешова
ФОРМИРОВАНИЕ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО И СОЦИАЛЬНОГО
ИНТЕЛЛЕКТА БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ
ПРОЦЕССЕ ВУЗОВ..300

Г.Ш. Шайхисламова, К.А. Авсыдыкова, О. Зенгин
ГОТОВНОСТЬ К ФОРМИРОВАНИЮ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ
КОМПЕТЕНЦИЙ БУДУЩИХ СОЦИАЛЬНЫХ РАБОТНИКОВ В ВУЗЕ.....315

Г. Шубаева, Т. Берсугирова, Р. Баймухамет
ОСОБЕННОСТИ ЗДОРОВЬЕСБЕРЕГАЮЩИХ КОМПЕТЕНЦИЙ ДЕТЕЙ
С ОСОБЫМИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ........................335

ЭКОНОМИКА

А.М. Абдуллаев, М.Б. Кадырова, А.А. Куралбаев
ВЛИЯНИЕ МОДЕРНИЗАЦИИ МЕСТНОГО УПРАВЛЕНИЯ НА СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ РЕГИОНОВ…………...…349

С. Альдешова, А. Кажмухаметова, К. Утепкалиева
ОРГАНИЗАЦИЯ АУДИТА БИЗНЕС-ПРОЦЕССОВ ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНЫХ ГРУЗОВЫХ ПЕРЕВОЗОК В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ..371

А. Ахметов, Л. Омарбакиев, Е. Айнабеков
ЭФФЕКТИВНАЯ МОДЕЛЬ УПРАВЛЕНИЯ РИСКАМИ ПРИ КРЕДИТОВАНИИ МАЛОГО БИЗНЕСА В КАЗАХСТАНЕ: МЕЖДУНАРОДНАЯ ПРАКТИКА………...…..391

Н.С. Досмаганбетов, А.А. Альшанская, Е.К. Жакупов
ВИДЕНИЕ РАЗВИТИЯ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ КЛАСТЕРОВ В РЕГИОНАХ КАЗАХСТАНА: ОТЕЧЕСТВЕННЫЙ И ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ………..…408

Ж. Ержанова, А. Досанова, А. Тапалова
ОБЕСПЕЧЕНИЕ АГРАРНОГО РЫНКА МОЛОДЫМИ СПЕЦИАЛИСТАМИ: ПРОБЛЕМЫ И РЕШЕНИЯ………………………......................................…426

Р. Есберген, Н.М. Шеримова, А. Азимхан
ПРОБЛЕМА БЕДНОСТИ В КАЗАХСТАНЕ И МЕРЫ ПО ЕЕ СНИЖЕНИЮ...439

А. Есмурзаева, А. Кожахметова, А. Анархан
ВОЗОБНОВЛЯЕМЫЕ ИСТОЧНИКИ ЭНЕРГИИ В РК: АНАЛИЗ КЕЙСОВ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ……………………………………….....453

Е.Б. Жангазинов, Н.Е. Ермек, Л.И. Кусаинова
СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ КАДРОВЫМИ РЕСУРСАМИ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН: ПРОБЛЕМЫ, ПЕРСПЕКТИВЫ И ПУТИ РЕШЕНИЯ……………..................472

Г.М. Жиенбаева, А.М. Бержанова, Ф.К. Мухамбеткалиева
ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ И ЕЁ ВЛИЯНИЕ НА СПРОС НА НОВЫЕ ПРОФЕССИИ В ЗАПАДНО-КАЗАХСТАНСКОМ РЕГИОНЕ...489

Ж. Жуман, А.В. Хамзаева, Чжай Сюань
СОТРУДНИЧЕСТВО МЕЖДУ КИТАЕМ, РОССИЕЙ И СТРАНАМИ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ В СЕКТОРЕ ПРИРОДНОГО ГАЗА…....………509

CC BY NC

Б.М. Журынов, А.Ф. Цеховой
АНАЛИЗ МОДЕЛЕЙ И МЕТОДОВ ПРОЕКТНОГО УПРАВЛЕНИЯ В КРУПНЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН..................252

М.А. Канабекова, Л.А. Медуханова, С.Н. Абиева
ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ ЭКОНОМИКИ КАЗАХСТАНАМ……………………………………...............…537

М. Конырбеков, А.Б. Бекмухаметова, К.С. Дауренбекова
АНАЛИЗ РАЗВИТИЯ ИННОВАЦИОННЫХ ФИНАНСОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ ФИНАНСОВОГО РЫНКА……………………...…553

Г.Е. Мауленкулова, А.М. Аппазова, А.А. Муталиева
СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ ЧАСТНЫХ ИНВЕСТОРОВ НА ФОНДОВОМ РЫНКЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН...568

А.О. Сыздыкова
СРАВНЕНИЕ МЕТОДОВ, ИСПОЛЬЗУЕМЫХ ПРИ ОЦЕНКЕ СТОИМОСТИ БРЕНДА ПРЕДПРИЯТИЯ..589

Цзя Хунгэ, Г.Ж. Таяуова, Н. Кетенджи
ВОЗМОЖНОСТИ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКИХ СТРУКТУР В АГРОПРОМЫШЛЕННОЙ ОТРАСЛИ КАЗАХСТАНА..................................602

BULLETIN OF NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES
OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN
ISSN 1991-3494
Volume 3. Number 415 (2025), 118–132

https://doi.org/10.32014/2025.2518-1467.955

УДК 94(574) ВАК 07.00.03

© G.Z. Iskakova*, E. Teleuova, 2025.
Al-Farabi KazNU, Almaty, Kazakhstan.
E-mail: gali209@mail.ru

KAZAKH SOCIETY THROUGH THE PRISM OF THE WORKS OF MÄSHHÜR ZHÜSIP KÖPEEV

G.Z. Iskakova — PhD, Senior Lecturer, Department of History of Kazakhstan, Al-Farabi KazNU, Almaty, Kazakhstan,
E-mail: gali209@mail.ru, https://orcid.org/0000-0003-3175-7930;
E. Teleuova — Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Department of History of Kazakhstan, Al-Farabi KazNU, Almaty, Kazakhstan,
E-mail: teleuova@mail.ru, https://orcid.org/0000-0001-8014-6787.

Abstract. This article examines Kazakh society of the late 19th and early 20th centuries through the prism of the literary, philosophical, and journalistic legacy of Mäshhür Zhüsip Köpeev, an outstanding figure in Kazakh spiritual culture. The relevance of the research lies in the need to reinterpret Köpeev's historical and cultural contribution within a postcolonial framework and to conduct an in-depth analysis of the transformational processes in traditional Kazakh society. Under the conditions of imperial modernization, pressure from the Russian administrative system, and the simultaneous strengthening of Islamic institutions, Mäshhür Zhüsip emerges not only as a witness but also as an active interpreter of these changes. The aim of this study is to identify how Köpeev's works reflect key social, religious, and cultural transformations, and how the author himself understood their impact on the identity and resilience of Kazakh society. The study focuses on topics such as the Islamization and adaptation of religion to the nomadic way of life, the relationship between secular and religious knowledge, the tradition of sheжire (genealogical narrative) as a means of preserving historical consciousness, and the interaction between the Kazakh nobility and religious structures. Particular attention is paid to the methodology of hermeneutic analysis, which makes it possible to reveal the implicit meanings in Köpeev's texts and to demonstrate how his intellectual legacy reflects the cultural and mental orientations of the era.

Keywords: Mäshhür Zhüsip Köpeev, Kazakh society, Islamic institutions, postcolonial discourse, shezhire

CC BY NC

© Ғ.З. Искакова*, Э.Т. Телеуова, 2025.
Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Алматы, Қазақстан.
E-mail: gali209@mail.ru

ҚАЗАҚ ҚОҒАМЫ МӘШҺҮР ЖҮСІП КӨПЕЕВ ШЫҒАРМАЛАРЫ ПРИЗМАСЫ АРҚЫЛЫ

Ғ.З. Искакова — PhD, Қазақстан тарихы кафедрасының аға оқытушысы, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Алматы, Қазақстан,
E-mail: gali209@mail.ru, https://orcid.org/0000-0003-3175-7930;
Э.Т. Телеуова — т.ғ.к., Қазақстан тарихы кафедрасының доценті, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Алматы, Қазақстан,
E-mail: teleuova@mail.ru, https://orcid.org/0000-0001-8014-6787.

Аннотация. Ұсынылған мақалада XIX ғасырдың соңы мен XX ғасырдың басындағы қазақ қоғамы Мәшһүр Жүсіп Көпеевтің әдеби, философиялық және публицистикалық мұрасы негізінде қарастырылып талданады. Бұл зерттеудің өзектілігі Көпеевтің тарихи-мәдени мұрасын постколониалдық көзқарас аясында қайта пайымдау және дәстүрлі қазақ қоғамындағы трансформациялық үдерістерді терең талдау қажеттілігімен байланысты. Империялық модернизация, Ресей әкімшілік жүйесінің қысымы және ислам институттарының күшеюі жағдайында Мәшһүр Жүсіп бұл өзгерістердің жай ғана куәгері емес, сонымен қатар олардың белсенді талдаушысы ретінде танылады. Зерттеудің мақсаты — Көпеев шығармаларында негізгі әлеуметтік, діни және мәдени өзгерістердің қалай көрініс тапқанын және бұл үдерістердің қазақ қоғамының болмысын, бірегейлігі мен тұрақтылығын қалыптастырудағы рөлін қалай түсіндіргенін анықтау. Мақаланың негізгі міндеттері: Мәшһүр Жүсіптің өмір жолы мен рухани ізденісін тарихи жад пен жеке тәжірибе көзі ретінде талдау; оның мәтіндеріндегі діни-философиялық өлшемдерді саралау; әлеуметтік құрылым мен дәстүрлі құндылықтарды бейнелеу тәсілдерін қарастыру; сондай-ақ далалық қазақтар арасындағы ислам институттарының рөлін айқындау. Мақаланы зерттеу шеңберінде исламдану және діннің көшпелі өмір салтына бейімделуі, діни және зайырлы білімнің өзара байланысы, тарихи сананы сақтау құралы ретіндегі шежіре дәстүрі, сондай-ақ қазақ ақсүйектері мен діни құрылымдар арасындағы өзара әрекеттестік мәселелері қарастырылып талданады. Ерекше назар герменевтикалық талдау әдістемесіне аударылып, ол Көпеев мәтіндерінің астарлы мағынасын ашуға және оның мұрасының сол дәуірдегі мәдени әрі менталдық бағдарларды қалай бейнелейтінін түсінуге мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: Мәшһүр Жүсіп Көпеев, қазақ қоғамы, ислам институттары, постколониялық дискурс, шежіре

Мақала Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғарғы білім министрлігі Ғылым комитетінің AP23489947 – «Империя құрылымындағы Дала өлкесінің

тарихы, 1822–1917 жж.» гранттық қаржыландыру ғылыми жобасын іске асыру шеңберінде дайындалған.

© Г.З. Искакова*, Э.Т. Телеуова, 2025.
КазНУ имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан.
E-mail: gali209@mail.ru

КАЗАХСКОЕ ОБЩЕСТВО СКВОЗЬ ПРИЗМУ ПРОИЗВЕДЕНИЙ МАШХУР ЖУСУПА КОПЕЕВА

Г.З. Искакова — PhD, старший преподаватель кафедры истории Казахстана, КазНУ имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан,
E-mail: gali209@mail.ru, https://orcid.org/0000-0003-3175-7930;
Э.Т. Телеуова — кандидат исторических наук, доцент кафедры истории Казахстана, КазНУ имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан,
E-mail: teleuova@mail.ru, https://orcid.org/0000-0001-8014-6787.

Аннотация. В представленной статье рассматривается казахское общество конца XIX — начала XX века сквозь призму литературного, философского и публицистического наследия Машхур Жусупа Копеева — выдающегося представителя казахской духовной культуры. Актуальность исследования определяется необходимостью переосмысления историко-культурного вклада Копеева в контексте постколониального подхода и глубокого анализа трансформационных процессов в традиционном казахском обществе. В условиях имперской модернизации, давления со стороны российской административной системы и одновременного усиления исламских институтов, Машхур Жусуп стал не только свидетелем, но и активным интерпретатором этих перемен. Цель исследования — выявить, каким образом в трудах Копеева отражены ключевые социальные, религиозные и культурные изменения, а также как сам автор осмысливал влияние этих процессов на идентичность и устойчивость казахского общества. Основные задачи статьи заключаются в следующем: проанализировать биографию и духовный путь Машхур Жусупа как источника личного опыта и исторической памяти; исследовать религиозные и философские измерения его текстов; рассмотреть способы репрезентации социальной структуры и традиционных ценностей; проследить роль исламских институтов в общественной жизни степных казахов. В центре внимания находятся такие темы, как исламизация и адаптация религии в условиях кочевого образа жизни, соотношение светского и религиозного знания, традиция шежире как способ сохранения исторического сознания, а также взаимодействие между казахской знатью и религиозными структурами. Особое внимание уделяется методологии герменевтического анализа, которая позволяет раскрыть скрытые смыслы в текстах Копеева и показать, каким образом его наследие отражает ментальные и культурные ориентиры эпохи.

Ключевые слова: Машхур Жусуп Копеев, казахское общество, исламские институты, постколониальный дискурс

Кіріспе. Мәшһүр Жүсіп Көпейұлы (1858–1931) — XIX ғасырдың соңы мен XX ғасырдың басындағы қазақ рухани мәдениетінің ең көрнекті әрі сан қырлы тұлғаларының бірі. Оның мұрасы — поэзия, публицистика, философиялық толғамдар, тарихи жазбалар мен этнографиялық байқауларды қамтитын ауызша және жазбаша әдебиеттің мол қабаты. Көпейұлының шығармалары оның жеке көзқарасы мен рухани ізденістерін ғана емес, сонымен қатар қазақ халқының әлеуметтік құрылымы, моральдық-этикалық қағидалары, діни сенімдері мен тарихи жадын зерттеуге арналған құнды дереккөз болып табылады. Осы тұрғыда Мәшһүр Жүсіп сипаттаған қазақ қоғамын талдау ерекше назар аударуға лайық. Мәшһүр Жүсіп өмір сүрген кезеңде қазақ қоғамы ішкі және сыртқы факторлардың ықпалымен елеулі өзгерістерге ұшырады. Олардың қатарында — Ресей империясының отарлық саясаты, ислам дінінің ықпалының күшеюі, білімнің таралуы, сондай-ақ дәстүрлі көшпелі өмір салтының әлсіреуі бар. Бұл үдерістер жазушы шығармаларында кеңінен көрініс тапты. Ол бір жағынан халықтың ұлттық құндылықтары мен әдет-ғұрыптарын сақтап қалуға ұмтылса, екінші жағынан надандық, жемқорлық, әлеуметтік теңсіздік, рухани тоқырау сияқты қоғам кеселдерін сынға алды.

Осы зерттеудің өзектілігі — Мәшһүр Жүсіп Көпейұлының тарихи-мәдени мұрасын қазақ қоғамын қабылдау призмасы арқылы қайта пайымдау қажеттілігімен байланысты. Көпейұлы еңбектері әдебиеттану, дінтану және этнография салаларында зерттеліп келе жатқанына қарамастан, оның шығармаларындағы әлеуметтанулық және мәдени-әлеуметтік өлшемдер әлі де жеткілікті түрде қарастырылған жоқ. Ол жазған туындылар дәуірдің айнасы іспетті, сол кезеңдегі қазақ халқының қоғамдық көзқарастарын, құндылықтарын және күнделікті өмірін реконструкциялауға мүмкіндік береді. Мақаланың мақсаты — тарихи оқиғалар мен әлеуметтік-саяси өзгерістердің зерттеліп отырған Мәшһүр Жүсіп Көпейұлының өзіне және қоғамға тигізген ықпалын анықтау үшін оның өмір жолын, шежіресін және жеке тәжірибесін талдау, сондай-ақ оның өткенге және қазақ қоғамына деген көзқарасы арқылы осы процестердің негізгі қырларын ашу.

Машһүр Жүсіп Көпеев – қазақ интеллигенциясының көрнекті өкілі, ол ұлттық бірегейлікті сақтауға және дамытуға ұмтылған. Оның көзқарастары Ресей империясы саясатының қазақтардың дәстүрлі өмір салтына, мәдениетіне, тіліне және ұлттық санасына қалай әсер еткенін түсінуге көмектеседі. Оның еңбектері экономикалық, мәдени, әлеуметтік саяси мәселелерді қамтитын Ресей құрылымдарының қазақ қоғамына әсер етуінің негізгі аспектілерін көрсетеді. Мәшһүр Жүсіп Көпеев бұл процестерді көзбен көріп, өз еңбектерінде сипаттаған. Саясатқа жасаған сыны мен қазақ дәстүрлерін сақтау жолындағы әрекеттері постколониалдық талдау үшін маңызды дереккөзі болып табылады. Ол қазақ мәдениетін сақтау мен ұлттық сана-сезімді қалыптастыруда ағартушылықтың маңызды рөлін ерекше атап өткен. Ол Ресей империясының ассимиляциялық саясатын сынап, оның дәстүрлі қазақ құндылықтарына қауіптерін көрсеткен. Сол себепті ұсынылып отырған Мәшһүр Жүсіп Көпеев

CC BY NC

еңбектері негізінде жүргізілген зерттеу Ресей империясының қазақ қоғамына тигізген әсерін тереңірек түсінуге мүмкіндік береді.

Мәшһүр Жүсіп Көпеев қазақ ақыны, ауыз әдебиеті үлгілерін жинаушы, филосов, ғалым. Ол догмалық деңгейде қалып қоймай үнемі шығармашық ізденісте болып, жаңашыл білімнің жетістіктерін ескерді. Мәшһүр Жүсіптің еңбектері отандық тарихнамада тарих, дінтану, мәдениеттану, филология, психология, педагогика, философия т.б тұрғысынан кең түрде зерттелуде. Кеңестік кезеңде тиым салынып, тәуелсіздік жылдары көптеген ғалымдар қызығушылығын туғызды. Осылайша, Мәшһүр Жүсіп Көпейұлы шығармашылығын қазақ қоғамының айнасы ретінде зерттеу XIX–XX ғасырлар тоғысындағы Қазақстанның мәдени-рухани келбетін тереңірек түсінуге мүмкіндік береді және қазақ халқының жаңғыруы мен ұлттық санасының қалыптасу үдерісіне қатысты ғылыми пайымдарды кеңейтеді.

Материалдар мен әдістер. М.Ж. Көпеев шығармаларының алғаш рет жариялануына себепкер болып, шығармаларын алғаш зерттегендердің бірі Жүсіпбек Аймауытов болды (Барлыбаева, 2011:128). М.Ж. Көпеев туралы Смағұл Сәдуақасов «Киргизская литература» мақаласында 1919 жылы Омбыда «Трудовая Сибирьде» жарық көрген қазақ әдебиеті тарихында жазба әдебиеті негізін қалаушылардың бірі ретінде атап өтеді. Сәрсен Дәуітұлы М.Ж.Көпеев таңдамасының екі томдығын құрастыруға қатысып, 1983–1997 жылдар аралығында шығармаларын араб әріпінен көшіріп, баспасөз беттеріне жариялады (Қонарбаева, 2014: 7).

Мақалада Қуандық Мұхаммед Фазылұлы Мәшһүр Жүсіп бас редакторлығымен, Г.Қ. Жүсіпованың ескі араб жазуынан аударып, ғылыми түсініктеме жасаумен әзірленген Мәшһүр Жүсіп Көпейұлының 10 томдық шығармалар жинағы қолданылды. Мұнда Мәшһүр Жүсіп Көпейұлының өлеңдері, рауаяттары, дастандары топтастырылған (Мәшһүр Жүсіп Көпейұлы, 2023a). Зерттеудің әдістемелік негізі тарихи-мәдени талдау, герменевтикалық және салыстырмалы тәсілдерге сүйенеді. Материал ретінде Көпейұлының жарияланған шығармалары мен оның қазақ тұрмысы, діні, моралі мен әлеуметтік құрылымы туралы ой-пікірлерін қамтитын деректер алынды. Герменевтикалық талдау — бұл мәтіндерді олардың жасалу контекстіне, авторлық ниетіне және мәдени-тарихи ортаға сүйене отырып, терең мағынасын түсіндіру әдісі. Бұл тәсіл әдебиеттану, философия, теология және басқа да гуманитарлық ғылымдарда кеңінен қолданылады. Герменевтикалық талдау ұлттық бірегейлікке, мәдени өзгерістерге және философиялық ойларға қатысты мәтіндерді зерттеу үшін әсіресе пайдалы. Мәшһүр Жүсіп Көпеевтің еңбектерін герменевтикалық талдау — бұл оның шығармаларын зерттей отырып, олардың терең мағынасын, қазақ мәдениеті мен қоғамы үшін маңызын анықтау, сондай-ақ сол дәуірдегі негізгі әлеуметтік, мәдени және саяси өзгерістерге қатысты автор көзқарасын ұғыну. Мұндай талдау Көпеевтің өз замандастарына жеткізгісі келген идеяларын және олардың тарихи өзгерістер контекстіндегі өзектілігін ашуға мүмкіндік береді.

CC BY NC

Субъектінің өз өткеніне қатысты бірегей деректерге негізделген тарих әлеуметтік-саяси процестерді тануда маңызды рөл атқарады. Осыған байланысты, өмір жолын, жеке тәжірибесін және тарихи оқиғалар мен қазақ қоғамының өміріне деген көзқарасын талдау берілген мақалада қойылған сұрақтарға жауап беруге мүмкіндік береді. М.Ж. Көпеевтің шежіресін, өмірлік жолын талдау әлеуметтік-саяси өзгерістердің оның өзі мен ата-бабаларына тигізген ықпалын тереңірек түсінуге мүмкіндік береді.

Талдаулар. Жүсіпов Н., Әлімбаев М., Шәрәпиденұлы С., Баязитов С., Кенжебаев Б.(Кенжебаев, 1958) Бөжеев М. (Бөжеев, 1974), З. Сейітжанов, Д. Әбілев, Ж. Шалғымбаева, С. Дәуітов зерттеулерінде ғалымның әдеби мұрасы, А. Амандықов, Нұрматов С.Е., Б.М. Сатершинов басшылығымен дүниетанымдық мәселелерді қамтитын зерттеулер жарық көрді. Ал кеңестік заманда еңбектері діншіл, панисламистік идеяларды насихаттайды деп айыпталды.

Н.Д. Нұртазина өз зерттеуінде Мәшһүр-Жүсіп Көпеевтің қазақ сопылық дәстүріндегі рөлін ерекше атап өтеді. Ол Көпеевтің нақшбандийа тариқатымен тығыз байланыста болғанын, Исабек ишаннан діни білім алғанын және Бұқарадағы оқуы кезінде мистикалық тәжірибе өткергенін көрсетеді. Сонымен қатар, ол Көпеевтің халық арасында емшілік, дұғамен шипа жасау және тұмар жазу сияқты діни-мистикалық практикаларымен танылғанын айтады. Көпеев қазақ халқының рухани өмірінде маңызды орын алып, оның мұрасы қазақ ишандарының дәстүрін жалғастырушы ретінде бағаланады (Нуртазина, 2024: 541–557).

Жусупов Е.К. өз зерттеулерінде Машһүр Жүсіп Көпеевтің тарихи еңбектерін қарастырып, олардың қазақ халқының тарихы мен мәдениетін зерттеудегі маңыздылығын атап өтеді. Ол тарихты зерттеуде кешенді көзқарас ұстанып, этнографиялық, топографиялық және мәдени аспектілерді қамтып, өткенді тұтас сипаттауға мүмкіндік берді. Мақалада Көпеевтің қазақ историографиясына қосқан елеулі үлесі, тарихи үдерістерді объективті түрде зерттеуге деген ұмтылысы және оның еңбектерінің ұлттық сананы сақтаудағы рөлі айқын көрсетілген (Жусупов, 2003: 64–66).

T. Uyama XX ғасырдың басында қазақ зиялыларының қоғамды жаңғыртуға және оның оянуына ықпал етуге ұмтылған қызметін талдайды. Ол зайырлы және діни қайраткерлер арасындағы шекараның айқын болмағанын атап өтеді, өйткені олардың көпшілігі исламдық және зайырлы білім алған. Дін қазақ ұлттық қозғалысында маңызды рөл атқарып, бұл мешіттердің салынуы, қажылыққа бару және исламдық идеялардың ақындар мен ойшылдардың шығармашылығына әсер етуі арқылы көрініс тапты. Ресей әкімшілігінің қарсылығына қарамастан, зиялы қауым халықтың рухани қажеттіліктерін қанағаттандыруға және білімді оларға түсінікті тілде таратуға тырысты (Uyama, 2013: 95–117).

Allen J. Frank еңбегінде Мәшһүр Жүсіптің қазақтың интеллектуалдық және рухани ой-санасының дамуына қосқан үлесін көрсетеді. Автор Жүсіптің ғалым және ағартушы ғана емес, ұлттық мұраны сақтаушы екенін атап өтеді, ол өз

еңбектерінде исламдық және зайырлы білімдерді біріктірген. Сонымен қатар, қазақ халқының мәдени және діни дәстүрлерін болашақ ұрпаққа жеткізуге ұмтылып, исламды ұлттық болмыстың маңызды бөлігі ретінде қарастырды. Осылайша, Мәшһүр Жүсіп мәдени құндылықтарды сақтауға және ұлттық сана-сезімнің қалыптасуына баға жетпес үлес қосты. Мәшһүр Жүсіп ұсынған түрлі қамқоршылар мен олардың ғалымдар мен сопыларды қолдаудағы рөлі туралы ақпараты қазақ қоғамына әкімшілік жүйесінің әсерін түсінуге мүмкіндік береді (Allen J. Frank, 2013: 213–232).

Зерттеу нәтижелері және талқылау.

Мәшһүр Жүсіп Көпеев өмірлік тәжірибесі. XIX ғасырдың соңында - XX ғасырдың басында қазақ интеллигенциясы қазақтардың шынайы жағдайын түсініп, оларды қазіргі заманға бейімдеу өздерінің міндеті деп санады. Олар қазақ қоғамын ұйқыдан ояту идеясына үндеу тастап, алдыңғы кезеңдердегі үгіттелген бөтен, қоғамға жат идеялардан қашудан бас тартты. Зерттеулерге сәйкес XIX ғасырда, зайырлы мен діни зиялылар арасындағы шекара айқын емес еді. Өйткені көптеген қазақ зиялылары исламдық және зайырлы білімді қатар алып, жан-жақты идеяларға сусындаған. Исламдық ойдың, діни аймақтардың әсерінен сол дәуірдегі көптеген көрнекті тұлғалар жаңа мешіттер мен медреселер салып, Меккеге қажылық жасаған. Қазақ ақындарының шығармаларында, зиялыларында және қазақ ұлттық қозғалысында исламдық элементтер айтарлықтай болды. Сол себепті, қазақ ұлттық қозғалысының алғашқы кезеңдерінде дін маңызды тақырыптардың біріне айналды. Ғалымдардың пікірінше, қазақ зиялыларының идеялары исламдық тұрғыдан терең, әрі кең ауқымды болғанына қарамастан, олар көп жағдайда назардан тыс қалып қойды.

1860 жылдардан кейін Ресей әкімшілігі исламды қазақ даласында таратуға сақтықпен қарағанымен, олар кейде қазақтардың діни қажеттіліктерін ескеруге мәжбүр болды. Қазақ зиялылары осы қажеттіліктерді қанағаттандыруға тырысты. Мысалы, Алтынсарин Орынбор шекара комиссиясы жанындағы қазақ мектебінің алғашқы оқушыларының бірі болып, оның оқу бағдарламасына орыс, араб, татар, парсы тілдері, сондай-ақ Құран кірді. Бұл орыс тілінде білім алған және исламдық зиялылардың халық арасында білім таратуда ортақ мақсаттарға жетуге тырысқанын көруге болады (Uyama, 2013: 100–102).

Қазақ зиялыларының осындай көрнекті өкілдерінің бірі – Мәшһүр Жүсіп Көпеев болған. Оны қазақтардың діни және зияткерлік тарихында қоғамнан оқшауланған тұлға ретінде қарастыру қате болар еді. Сол сияқты, ғалымдар Мәшһүр Жүсіпті жаңашылдар немесе жадидшіл реформаторлар қатарына да қоспайды Сол кезеңде қазақ ғалымдары арасында исламдық білім орыс тілінде берілетін біліммен салыстырғанда әлдеқайда кең таралған еді. Сол себепті, ол Қазақ даласында, сонымен қатар, Бұқара мен Ташкент қалаларында алған исламдық білімі беделді болып, сол уақытта қазақтар білім алуға ұмтылған білім ошақтары еді (Allen J. Frank, 2013: 230). Мәшһүр Жүсіп өз заманының білімді адамдарының қатарында болғанын өзінің шығармалары дәлелдейді.

Мәселен, «Мәшһүр Жүсіп әкесі - Көпжасар әңгімесі» шығармасында оның әкесі Көпей 1817 жылы Петропавлда білім алған, бірақ сырқаттануының салдарынан оқуын тоқтатып, еңбек етуге мәжбүр болады. Алайда кейін ол Ташкентте Әбу Қасым ханның шейхынан суфизмді оқыды (Мәшһүр Жүсіп Көпейұлы, 2023б: 212). Көпей ұлының өзіне қарағанда толық білім алуына ерекше назар аударғаны айқын. Мәшһүр Жүсіп бес жасында Баянауылда Наджм ад-Дин Хазірет мектебінің ұстазынан білім алғанын айтады. Сегіз жасында ол Камараддин Хазірет ұстаздан фикх ғылымын оқыған. 29 жасында Бұқараға барып, Ұлықбек медресесінде Хамза-хожа, медреседе татар муфтиясы Сиродж ад-Дин мен Майын Малика ибн Абд әл-Қадир Шибзда сияқты ғұламалардан білім алған. Кейін Ташкенттің Бесағаш ауданында Әбу Қасым ханның шейхынан оқуын жалғастырған. Құрбан-Али Халид бірнеше қазақтардың Бұқара медреселерін бітіргенін, сондай-ақ Ахмад Барангав пен Мәшһүр Жүсіптің өзі туралы айтады (Allen J. Frank, 2013: 220–223).

Оның өмір жолын өзі жазып қалдырған шежіре негізінде талдайтын болсақ. Мәшһүр Жүсіп Көпеевтің шежіресі жоңғар шапқыншылығы заманынан басталады. Айдабол Күліктің бәйбішесінен Тілеуімбет, Наурыз, Дәулет, тоқалдан – Ақыл, Сексен ұлдары болған. Қара қалмақ Сыбанмен (Цэван-Рабдан 1663–1727 жж.) болған соғысқа Тілеуімбеттің он бес ұлының он екісі және өзі опат болады. Жау қолында тірі жатқанын көріп, үшеуін орманшы Тайлақ алып қашып құтқарған. Бұлардың ұрпақтары Айтқожа, Жаңабай, Күнту.

Бірі бесікте, бірі кебежеде екі немере жас баланы Күліктің тоқалының баласы Сексен құртқарған. Бұл екеуінің ұрпақтарын Бесім, Қойтан дейді. Сол Бесімнің әйелі (бәйбіше) Бөлтек қыпшақ Олар мергеннің қызынан туған үш ұлдың бірі Ақжігіт абыз болатын. Ақжігіт абыз мектеп ашып, бала оқытатын білімді кісі болатын. Оның төрт қызы, төрт ұлдарының бірі Сермұхамед. Осы Сермұхамедтің бес ұлдарының бірі Көпжасар Мәшһүр Жүсіп Көпеевтің әкесі еді. Көпжасар кішкентай әрі әлсіз (кішкене қораш болып туылған) болып туылған соң Көпжасар аты қалып, Көпей аталып кетті.

Отбасынан ешқандай қолдау болмай, Көпей он сегіз жасында Қызылжарға медресеге оқуға барып, ондағы оқудың ақысын төлеу үшін Ахметжаудыр (фамилиясы Фатихалла Бикташов) деген қара ноғайға қара жұмысқа жалшы болып жалданып, ол Көпейді бірге Түркістан, Ташкент, Бұқараға алып кетеді. Одан босағаннан кейін, қырық жастан асқан кезде үйленіп, қырық екі жасқа келген кезде Мәшһүр Жүсіп Көпеев дүниеге келеді (Анасы Танаш қызы Ұлбала). Ол1858 жылы Павлодар облысы, Баянауыл өңірінде дүниеге келді.

Көпей саудадан тапқан қаржысынан екі ағасы және інісімен бірігіп жүз сиыр, төрт жүз қойды сатып алып, олардан сол жылдағы қыстағы жұтта айырылады. «Дүние-мал жолдас емес екен, ғылым – жолдас екен. Қалалы жер мешітсіз болмас, мешіт болса, молдасыз болмас деп» сол кезде негізгі табыс көзі бола алатын оқытушылық арқылы баласының болашағы жарқын болатынына сенімді болды. Сөйтіп баласын оқыту үшін Баянауылға көшіп барады (Дәуітұлы, 2008: 14–19). Бес жасында Баянауылда Нәжімеден хазіреттен білім

алып, өте зерек, баланы Мұса Шорманов «Мынау жұртқа Мәшһүр болып, жұрт құлағын шулатайын деп тұр екен. Болсын пақыр-ай, көп жасағыр екен, сопы, бұл балаңа үкі тағып қой, бұдан былай үкісіз жүргізбе» деген екен.

Мәшһүр Жүсіп Көпеев бала кезден ойлау қабілеті, есте сақтауы ерекше болды. Феноменалды қабілетті тұлға болды. Ол «Шар кітапты» екі жылда меңгеріп, қазақ ауыз әдебиеті үлгілерін жатқа білетін. Мұнда «Шар кітап»– дәстүрлі исламдық құқық пен діни білімге қатысты кітаптардың жалпы атауы еді. Қазақ даласында "Шар кітап" деп көбінесе шариғат заңдары, әдет-ғұрып ережелері, діни үкімдер мен моральдық-этикалық нормалар жинақталған еңбектер аталған. Бұл кітаптарда мұсылмандық парыздар, намаз оқу тәртібі, неке, мұрагерлік, сауда-саттық, құқықтық мәселелер, адал мен арам туралы діни түсініктер баяндалған.

Ол тілдерді де еркін меңгеріп, парсы, араб тілдерінде білім алып, кейін аудармалар жасап, көне туындыларды өз бетімен жинақтай алды. Өз заманында Ш.Уәлиханов, Потанин, Радлов, Диваевпен қатар барлық тақырыптардағы ауыз әдебиеті шығырамаларын арнайы аудармашы, фольклор бойынша арнайы маман көмегінсіз жинақтаған. Шығыс, батыс мәдениетін, қазақ тілін жетік меңгерумен қатар араб, парсы, орыс, көне түркі тілін жете игеруі және XIX ғасырдың соңғы ширегі мен XX ғасырдың бас кезінде қазақ даласында көп саяхат жасауына байланысты М.Ж. Көпеевтің қазақ халық әдебиеті үлгілерін жинап, ол туралы зерттеу жүргізу мүмкіндігі болды.

Мәшһүр Жүсіп Көпеев туралы елеулі зерттеудің бірі Н.Д. Нұртазинаның еңбегінде Мәшһүр-Жүсіп Көпеевті қазақ ишандық дәстүрінің көрнекті өкілі ретінде қарастырады. Ол Көпеевтің Бұқарада классикалық білім алған және оның феноменалды қабілеттері мен сопылық тәжірибесі арқылы кеңінен танымал болғанын атап өтеді. Н.Д. Нұртазинаның пікіріне сүйенсек оның әдеби мұрасына қарағанда діни мұрасы аз зерттелген. Сонымен қатар, зерттеуінде оның емшілік тәжірибелері, Құран аяттарын «дем салу» үшін қолдануы, тұмар жасау және мистикалық болжамдар жасау әдістері туралы айтылады. Ол нақшбандийа тариқатына жататындығын және Исабек ишанның ілімімен тығыз байланысын ерекше көрсетеді. Сондай-ақ, Мәшһүр-Жүсіптің Бұқарадағы мистикалық тәжірибесі туралы баяндалады, онда ол аңыз бойынша Бахауддин Нақшбандтың рухымен кездескен, бұл оның сопылық дәстүрге қабылданғанының белгісі ретінде түсіндірілген (Нуртазина, 2024: 550). Мәшһүр Жүсіп Көпеев 1870 жылы Хамеретдин хазіреттің медресесінде, кейін Бұқарада діни жоғары оқу орнында оқып, (Қазақ Совет энциклопедиясы, 1975: 554) 1875 жылдан мұғалімдік қызмет атқарды. “Дала уалаятының ” газетінде тілші болып, мақалалар, хат-хабарлар жариялап мәшһүр болды. 1887–1890 жылдары Орта Азияны аралап Самарқанд, Ташкент, Самарқанд қалаларын аралап араб, парсы тілдерін игеріп, шығыс классикалық әдебиет үлгілерімен танысты. Оның ғалым, тұлға ретінде қалыптасуына шығыстық менталитет, әдебиет, философиясы, ислам діні әсер етсе. Екіншіден, қалыптасқан саяси-экономикалық жағдай, ол өмір сүрген реалийлер, қалыптасқан жағдай.

BY NC

Қандай саяси жағдай, саяси, діни ұйымдар мен ағымдар қызмет жасады. Көпеев өз кезінің белгілі тұлғаларымен мәселен, белгілі ақын Ақан серімен жүздесті (Жусупова, 2018: 319-323). Сол сияқты, оған 1905 жыл қарсаңындағы оқиғалар үлкен әсер етті. Үшіншіден орыс ғалымдарының тәжірибесі мен үлгісі. Солардың ішінде В.В. Радловпен таныс болып, ауыз әдебиеті үлгілерін жинап, жариялаумен айналысты. Мәселен, 1917 жылы Қазан қаласында Хұсайыновтар баспасында “Хал-ахуал”, “Сарыарқа кімдікі”, “Тірлікте көп жасағандықтан көрген бір тамашамыз ” атты кітаптарын бастырып шықты. Сонымен қатар, дастар мен хиқаяларды,шежірелермен айтыстарды, тарихи жырларды (“Көрұғлы”, “Ер Көкше”, “Сайын батыр”)жинап, Бұқар жырау, Шортанбай, Шөже т.б. ақын-жыраулардың еңбектерін хатқа түсіріп қалдырды (Қазақ Совет энциклопедиясы, 1975: 554).

1907 жылы патшаның демократиялық манифесін пайдаланып, үш кітап шығаруға үлгерді: «Сарыарқа кімге тиесілі?», «Ұзақ өмірде көргендерім». Кейін бұл еңбектері патша цензурасы тарапынан қауыпты деп танылып, автор қудалауға ұшырады. Сол себепті ол Баянауыл жерін тастап, ұзақ уақыт Самарқан мен Бұхарада бас сауғалауға мәжбүр болды. Өз заманының қазақ қоғамындағы әлеуметтік-саяси қайшылықтардың себептерін ашып көрсетті. Қазан төңкерісі мен Кеңес өкіметінің орнауын да сақтықпен қабылдады. Алаш Орда үкіметінің талқандалуы мен азамат соғысы кезінде большевиктердің жасап жатқан озбырлығынан кейін кеңес өкіметіне деген сенімсіздігі күшейе түсті (Жусупова, 2018: 319–323).

Мәшһүр Жүсіп мұражайы тарихи -мәдени мекеме 1980 жылы іргетасы қаланды. Павлодар облысы Баянауыл ауданы Жаңажол ауылының іргесінде Ескелді биігіне ақын жерленген жердің жанына салынған еді. (С. Дәуітұлы Мәшһүр Жүсіп мұражайы, 2004: 690–430)

Мәшһүр Жүсіп шығармаларындағы қазақ қоғамы.

Мәшһүр Жүсіптің қазақ қоғамы жөніндегі еңбектері негізінен оның жастық кезеңіндегі жеке естеліктеріне, сондай-ақ өзі тікелей таныс болған немесе өзгелерден естіп-білген тарихи тұлғалар туралы мәліметтерге негізделеді. Географиялық тұрғыдан алғанда, бұл сипаттамалар Баянауыл, Омбы, Ақмола және Қарқаралы өңірлерін қамтиды. Аталған аймақтар арғын және қыпшақ рулары шоғырланған өңірлермен сәйкес келіп, қазақ даласында Сарыарқа атауымен белгілі тарихи-этнографиялық аумақтың орталығын құрайды.

Мәшһүр Жүсіптің жинақтаған мұралары қазақ даласының Ресей империясы мен кеңестік дәуіріндегі қазақ қоғамына саяси жүйенің ықпалы мәселелерін зерттеуде аса маңызды әрі теңдесі жоқ дереккөз болып табылады. Ғалымның қызметіндегі негізгі бағыттардың бірі – қазақ халқының бай ауыз әдебиеті үлгілерін жинақтап, оларды жазба түрде тіркеу ісі болған. Ол өз өңірінде тарихи және шежірелік білімдерді алғаш рет жүйелі түрде хатқа түсірген тұлғалардың бірі еді (Allen J. Frank, 2013: 213–216).

Сол сияқты М.Ж. Көпеевтің жазба мұрасының ерекшелігі – тарихи тұлғалардың өміріне негізделген егжей-тегжейлі бейнелеуі болып табылады.

CC BY NC

Ол шығыс жылнамашыларының үлгісінде жазылып, қазақ халқының жалпы тарихына арналған «Қазақ тамыры» атты үлкен еңбегінің бір бөлігі саналады. М.Ж. Көпеев келтірген мәліметтер Абылай мен Кенесары хан заманының тарихын байланыстыратын негізгі деректерді құрайды. Көпеев өз кезінің белгілі тұлғаларымен замандас болып, бірнеше рет белгілі ақын Ақан серімен кездесіп, достық қарым-қатынас орнатқан (Жусупова, 2018: 319–323).

М. Көпеев еуропалық зерттеушілердің үлгісінде қолжазбаның екінші бетін жазып, өз бақылауларының материалдарын қосқан. Тарихи аңыздар, әндер, дастандар қатты хронологиялық тәртіппен орналастырылған және бір ортақ тақырыпқа бағынады. Көпеевтің қолжазбаларын зерттеп, талдау жасаған ғалымдардың бірі Л. Жусупова. Ол өз зерттеуінде М.Ж. Көпеев тек жеке тұлғаларға қатысты мол материал жинақтап қана қоймай, оларды зерттеп, бағалаған деген қорытынды жасайды. Бұл өз кезегінде Мәшһүр Жүсіп Көпеевтің көптеген танымал тұлғалардың тарихын ашып көрсеткен тарихшы болғанын дәлелдейді (Жусупова, 2016). Осы қолжазбаның үлгісінің бірі 1907 жылы Қазанда *«Сарыарқа кімге тиесілі?»* атауымен жарияланған.

Мәшһүр Жүсіп Көпеев 1870–1920 жылдардағы оқиғалардың тікелей куәгері болғандықтан, сол дәуірге қатысты оның сипаттамаларын тарихи дерек ретінде қабылдауға болады. Тіпті Кенесары Қасымұлы туралы жазбалары осы көтеріліске қатысқан куәгерлердің естеліктеріне немесе олардың ұрпақтарының әңгімелеріне негізделген. Сондықтан Көпеевтің қолжазбаларында сипатталған XIX ғасырдың соңы мен XX ғасырдың басындағы тарихи оқиғаларды сенімді тарихи дереккөз ретінде қарастыруға болады.

Мәшһүр Жүсіп Көпеевтің *«Қазақ түбі»* еңбегі сол кезеңдегі белгілі бір ру-тайпалық бірлестіктердің ауызша тарихи дәстүрлеріне негізделген. Оның екінші бөлігі тарихи аңыздар, генеалогиялық шежірелер, батырлық эпостар (дастандар) және басқа да деректерден тұрады. Ғалымдардың айтуынша, бұл жазбалар дала ауызша тарихи дәстүрінің маңызды үлгілері болып табылады (Жусупова, 2016).

Мәшһүр Жүсіп Көпеевтің «Қазақ шежіресі» атты еңбегінде қазақ халқының шығу тегін таралған шежірелер негізінде Анас сахабадан бастайды да, қазақ, ноғайға дейін жеткізеді. Бұндай нұсқа қазақ арасында кең тараған «Шежіре-дастандарда» айтылады. Оның шежіресіндегі «Орта жүз тарихы», «Мейрам тарауы», «Бошан», «Сүйіндік», «Қуандықтан алтау туады», «Қуандықтың бір баласы Алтай», «Қаракесек» және тағы басқа тараушаларында Арғын тайпасының, оның құрамындағы жекелеген кейбір рулардың шежіресі өте жақсы тармақталады. Мысалы, Мәшһүр Жүсіп Көпеев: «Арғынның бәйбішесінің аты – Аргүл бәйбіше. Мұнан Қотан, Ботан деген екі ұл туған. Ботан қыршын жасында өліп қалып, нәсіл-тұқым қалмаған, Қотаннан Мейрам сопы жалғыз... Арғын тоқалының аты – Момын. Бұл Момыннан Ақсопы, Қарасопы, Сарысопы, Арықсопы, Нәдірсопы. Ақсопыдан «Толыбай» ұранды Қанжығалы, «Маябоз» ұранды Тобықты, Қарасопыдан «Қарақай» ұранды Қарауыл, «Барлыбай» ұранды Бәсентин! Сарысопыдан «Ошбай» ұранды

CC BY NC

Атығай, он екі атаның ұлы Дәуіт. Арықсопы, Нәдірсопыдан үрімбұтақ-жұрағат жоқ»29, – дейді. Міне, дәл осындай жолмен Мәшһүр Жүсіп Көпеев Орта жүздегі Арғын мен оның руларының тармақталуын өзіне дейін жеткізеді. Оның деректерінің ғылыми құндылығы да осы жерде көрінсе керек (Қазақстан тарихы этникалық зерттеулерде, 2010: 18).

XIX ғасырдың бірінші жартысында дала аймақтарында Ресейдің әкімшілік бақылауының кеңеюі қазақ халқы арасында ислам институттарының таралуына ықпал етті. Бұл үдеріс Баянауыл өңірінде ерекше айқын көрініс тапты, мұнда белгілі шенеунік Мұса Шорманұлы ислам ғұламаларын аймаққа тартып, оларға қамқорлық көрсетуде маңызды рөл атқарды. Нәтижесінде қазақтардың өздері ислам институттарын құруға және олардың қызметін қамтамасыз етуге белсене араласып, бұл институттарды көшпелі өмір салтына бейімдей алды. Осы тұрғыда Мәшһүр Жүсіп шығармаларында ислам институттары мен діни қайраткерлердің қазақ ортасына Орталық Азиядан немесе Еділ-Орал аймағынан демек, "сырттан әкелінген" деген кең таралған стереотипті жоққа шығарады (Мәшһүр Жүсіп Көпейұлы, 2023в: 44–71). Мәшһүр Жүсіп ұсынған әртүрлі қамқоршылар түрлері мен олардың ғалымдар мен сопыларды қолдаудағы рөлі туралы мәліметтері қазақ қоғамындағы әкімшілік жүйенің ықпалын түсінуге мүмкіндік береді. Ғалымдар оның еңбектеріне сүйене отырып, XIX ғасырдың ортасына қарай Орта жүз аумағында ғалымдар, ишандар, қожалар мен дін қызметкерлері кең таралған деген қорытынды жасайды. Олар шыңғыс тұқымдарының, әсіресе ресейлік әкімшілік жүйеде ресми қызмет атқарған дәулетті қазақ элитасының өкілдерінен де қолдау тапқан. Мәшһүр Жүсіптің мәліметтері бойынша, XIX ғасырдың ортасына қарай ислам ғұламаларына қамқорлық көрсету қазақ ақсүйектерінің бақылауына өткен, ал дін қайраткерлері, көбіне, қожалар мен рудың беделді өкілдері арасынан шыққан. Allen J. Frank атап өткендей, осындай жағдай Қытай Алтайындағы қазақтар арасында да кездескен (Allen J. Frank, 2013: 230).

Қамқорлық этникалық немесе экономикалық шекаралармен шектелмеген, өйткені қазақ қамқоршыларының Семей, Аягөз (Сергиополь) және Орск секілді қалаларда мешіттер мен медреселердің құрылысын қаржыландырғаны жөнінде көптеген деректер бар. Қалалық ислам институттарын негізінен саудагерлер қолдаса, қамқоршылар ретінде үнемі қазақтар қатысқан. Мәшһүр Жүсіп әкімшілік қызмет атқарған отырықшы қамқоршыларға ерекше назар аударады. Солардың ішінде – Баянауыл округінің алғашқы аға сұлтаны (қазақша – дуанбасы, ресейлік әкімшілік жүйеде – аға сұлтан) Шоң би Едігеұлы (1754–1836) және оның мұрагері Мұса Шорманов (1818–1884). Бұл тұлғалар белгілі бір көшпелі руларды басқару үшін Ресей әкімшілігі тарапынан тағайындалған. 1830-жылдары Қазақ даласының шығыс және орталық бөліктерінде әкімшілік орталықтар құрылды, олардың бірі – 1833 жылы Баянауыл болды. Қазақ даласының Ресеймен әкімшілік және экономикалық интеграциясы ислам институттары мен білімінің дамуына едәуір үлес қосты (Allen J. Frank, 2013: 217–219). Мәшһүр Жүсіптің еңбектері бұл үдерісті айқын бейнелеп,

CC BY NC

1860-жылдардағы тарихи тұлғалар өмірі мен оқиғаларды сипаттайды. Сонымен қатар, ислам ғылымы мен білімінің дамуы көбіне ресейлік әкімшілік жүйеде саяси қызмет атқарған қамқоршыларға, әсіресе аға сұлтандарға тәуелді болғанын көрсетеді. Бұған дейін атап өткендей, Баянауылдың алғашқы аға сұлтаны Шоң би Ресей билігі жібермек болған ислам ғұламаларын қабылдаудан бас тартқан еді, ал оның ізбасары Мұса Шорманұлы бұл қалада мешіт, медресе және мектеп ашуға елеулі күш жұмсағады(Allen J. Frank, 2013: 227-229).

Қорытынды. Мәшһүр Жүсіп Көпейұлының мұрасына сүйене отырып жүргізілген бұл зерттеу XIX ғасырдың соңы мен XX ғасырдың басындағы қазақ қоғамының трансформациясын және оның ішкі қабылдану үдерісін тереңірек түсінуге мүмкіндік береді. Оның әдеби және публицистикалық еңбектері арқылы автордың ішкі рухани әлемі ғана емес, сонымен қатар отарлық қысым мен жаңғыру талаптары жағдайындағы қазақ қоғамында орын алған мәдени, діни, саяси және әлеуметтік өзгерістердің тұтас көрінісі ашылады.

Зерттеуде анықталған маңызды аспектілердің бірі — қазақ қоғамында исламның таралу ерекшеліктерін ұғыну болды. Мәшһүр Жүсіптің шығармалары мен сол кезеңдегі әкімшілік құрылымдардың талдауы көрсеткендей, ислам тек сырттан енген немесе мәжбүрлі түрде қабылданған құбылыс болмаған. Керісінше, медресе, мешіт, мектеп сияқты исламдық институттар қазақ ақсүйектерінің, әсіресе аға сұлтандардың (мысалы, Мұса Шорманұлы) тікелей қолдауына ие болған. Бұл жағдай бұрынғы зерттеулердегі исламның көшпенді өмір салтына «жат» деген пікірді жоққа шығарады. Зерттеудің келесі маңызды қорытындысы – XX ғасыр басындағы қазақ зиялыларының дүниетанымында исламдық және зайырлы құндылықтардың қайшылықта емес, үйлесімде болғандығы. Мәшһүр Жүсіптің тұлғасында дәстүрлі исламдық білім мен рационалистік көзқарастың ұштасқанын көруге болады. Ол Бухара мен Ташкентте оқып, бір жағынан нақшбандия тариқаты дәстүрінің жалғастырушысы ретінде танылса, екінші жағынан, қоғамдағы рухани тоқырау, әлеуметтік теңсіздік пен моральдық құндылықтардың құлдырауы жөнінде ашық пікір айтқан публицист ретінде көрінді.

Сонымен қатар, Көпейұлының еңбектері тарихи-мәдени дереккөз ретінде аса құнды. Оның шежірелері, этнографиялық жазбалары мен тарихи шолулары арқылы қазақ қоғамының ішкі логикасы, әлеуметтік құрылымы мен дүниетанымы қайта қалпына келтіріледі. Автор фольклор мен генеалогиялық мәліметтерді тек жинап қана қоймай, оларды сол дәуір контекстінде зерделеп, өткен мен бүгіннің байланысын көрсетеді. Мәшһүр Жүсіп – тек рухани ойшыл ғана емес, сонымен қатар сол дәуірдің мәдени және саяси үдерістеріне белсенді қатысқан тұлға. Оның Ресей империясының саясатын сынға алуы, ұлттық болмысты әдебиет, білім мен дін арқылы сақтап қалуға ұмтылуы оны қазақ зиялыларының көрнекті өкілі ретінде танытады. Ол ағартушылықтың маңызын ерекше атап өтіп, рухани негіздер мен мәдени сабақтастықты сақтаудың қажеттілігін алға тартты.

Осылайша, Мәшһүр Жүсіп Көпейұлының шығармашылығын зерттеу –

ғасырлар тоғысындағы қазақ қоғамының ерекшеліктерін тереңірек түсінуге, империяның саясатына қарсы рухани қарсылық формаларын ашып көрсетуге, исламдық дәстүрдің қазақ ой-санасының дамуына әсерін бағалауға, сондай-ақ тарихи жады пен ұлттық сана қалыптасуындағы рөлін зерделеуге мүмкіндік береді. Оның мұрасы қазіргі гуманитарлық ғылым үшін өзектілігін жоғалтпай, жан-жақты талдауды қажет етеді.

Әдебиеттер

Бөжеев М. (1974). Мәшһүр Жүсіп мұралары хақында. — Жалын, 1974. — № 3. — Б. 127–133.

Барлыбаева Г.Г. (2011). Эволюция этических идей в казахской философии. — Алматы. К-ИЦ ИФП КН МОН РК, — 2011. — 216 с.

Дәуітұлы С. (2008). Мәшһүр Жүсіп Көпеевтің ата тарапынан тегі (Ақынның жаңадан табылған, өз қолымен жазған өмірбаяны). Сөз өнерінің зергері ақын, публицист, этнограф, фольклорист, ағартушы Мәшһүр Жүсіп Көпеевке арналады. — Алматы, Орталық ғылыми кітапхана. — 2008.

Жусупов Е.К. (2003). Исторические разыскания М.Ж. Копеева по проблемам персоналий истории казахского народа. Вестник Омского университета. — 2003. — №3. — С. 64–66.

Жусупова Л.К., Жусупов Е.К. (2018). Восточные книги в трудах М.Ж. Копеева. Ұлы Дала мұрасы: тарих, тұлға, тағылым: «Ұлы Дала» этнофестивалі аясындағы халықаралық ғылыми-практикалық конференцияның материалдары. —Павлодар: ПГПУ, 2018. — Б. 319–323.

Жусупова Л. (2025). Машхур Жусуп и устная история https://e-history.kz/ru/news/show/3797 01.02.2025

Қазақстан тарихы этникалық зерттеулерде (2010). Т. IX : Арғын. — Алматы: «Алаш» тарихи-зерттеу орталығы, 2010. — 408 б.

Кенжебаев (1958). Қазақ халқының XX ғасыр басындағы демократ жазушылары. — Алматы. — 1958. — 306 б.

Қонарбаева А. (2014). Ағарташу ақын – Мәшһүр Жүсіп Көпейұлы. — Алматы. — 2014. — 80 б.

Нуртазина Н., Картабаева Е., Дауытбекова М. (2024). Наследие казахских ишанов и святых целителей: новые подходы и перспективы изучения в контексте мусульманско-суфийской традиции Центральной Азии.// Edu.e-history.kz 2024. — 11(3). — С. 541–557. DOI: 10.51943/2710-3994_2024_11_3_541-557. Disponível em: https://edu.e-history.kz/index.php/history/article/view/1184. 9 апр. 2025.

Мәшһүр Жүсіп Көпейұлы (2023). — Павлодар, «ЭКО» ҒӨФ ЖШС, 2023. — 10 том. — 264 б.

Мәшһүр Жүсіп Көпейұлы (2023). — Павлодар, «ЭКО» ҒӨФ ЖШС. 2023. — 8 том. — 240 б.

Мәшһүр Жүсіп Көпейұлы. (2023). — Павлодар, «ЭКО» ҒӨФ ЖШС, 2023. — 3 том. — 240 б. — Б. 44–71..

Мәшһүр Жүсіп Көпеев. (1975). Қазақ Совет энциклопедиясы 7 том. — Алматы. 1975. — 646 б.

Allen J. Frank (2013). Sufis, Scholars, and Divanas of the Qazaq Middle Horde in the Works of Mäshhür Zhüsip Köpeyulï. Islam, society and states across the Qazaq Steppe (18th – early 20th centuries). — Wien 2013. — Pp. 213–232

Tomohiko Uyama (2013). The Changing Religious Orientation of Qazaq Intellectuals in the Tsarist Period: Shar a, Secularism, and Ethics. Islam, society and states across the Qazaq Steppe (18th – early 20th centuries). — Wien 2013. — P. 95–117

References

Allen J. Frank (2013). Sufis. (2013). Sufis, Scholars, and Dervishes of the Kazakh Middle Horde in the Works of Mashhur Zhasip Kopeyuli. In: Islam, Society and States across the Qazaq Steppe (18th – Early 20th Centuries). —Vienna. — P. 213–232.

Bozheev M. (1974). Mashhur Zhusip muralary khaqynda [On the Legacy of Mashhur Zhusip]. Zhalyn. — No. 3. — P. 127–133. (in Kazakh)

Barlybayeva G.G. (2011). Evolyutsiya eticheskikh idey v kazakhskoy filosofii [The Evolution of Ethical Ideas in Kazakh Philosophy]. — Almaty: K-IC IFP KN MES RK. —216 p. (in Russian)

Dawıtuly S. (2008). Mashhur Zhusip Kopeevtin ata tarapynan tegi (Aqynnın zhanadan tabylgan, oz qolymen jazgan omirbayany) [The Ancestry of Mashhur Zhusip Kopeev on the Paternal Side (The Poet's Recently Discovered Autobiography Handwritten by Himself). In: The Master of the Word Art: Dedicated to Poet, Publicist, Ethnographer, Folklorist and Educator Mashhur Zhasip Kopeev]. — Almaty: Central Scientific Library. 2008 (in Kazakh)

Jusupov E.K. (2003). Istoricheskie rozyiskaniya M.Zh. Kopeeva po problemam personalij istorii kazakhskogo naroda [M.Zh. Kopeev's Historical Studies on Historical Figures of the Kazakh People]. — Vestnik of Omsk University. — No. 3. — P. 64–66. (in Russian)

Jusupova L.K., Jusupov E.K. (2018). Vostochnye knigi v trudakh M.Zh. Kopeeva [Eastern Books in the Works of M. Zh. Kopeev. In: Heritage of the Great Steppe: History, Personality, Lessons. Proceedings of the International Scientific-Practical Conference within the Framework of the "Great Steppe" Ethno-Festival]. Pavlodar: Pavlodar State Pedagogical University. — P. 319–323. (in Russian)

Jusupova L. (2025). Mashkhur Zhusip i ustnaya istoriya [Mashkhur Zhusip and Oral History]. — Retrieved February 1. — 2025, from https://e-history.kz/ru/news/show/3797 (in Russian)

Kenzhebayev, S. (1958). Qazaq khalqynın XX gasyr basyndagı demokrat jazushylary [Democratic Writers of the Kazakh People at the Beginning of the 20th Century]. — Almaty. — 306 p. (in Kazakh)

Konarbayeva, A. (2014).). Agartushy aqyn – Mashhur Zhusip Kopeyuly [Enlightener Poet – Mashhur Zhusip Kopeyuli]. — Almaty. — 80 p. (in Kazakh)

Mashhur Zhasip Kopeyuli. (2023). Shygarmalarynyn tolyq jinaghy [Collected Works in 10 Volumes]. — Vol. 10. Pavlodar: "EKO" Scientific and Production Firm LLP. — 264 p. (in Kazakh)

Mashhur Zhasip Kopeyuli (2023). Shygarmalarynyn tolyq jinaghy [Collected Works in 10 Volumes].— Vol. 8. Pavlodar: "EKO" Scientific and Production Firm LLP. — 240 p. (in Kazakh)

Mashhur Zhasip Kopeyuli (2023). Shygarmalarynyn tolyq jinaghy [Collected Works in 10 Volumes].— Vol. 3. Pavlodar: "EKO" Scientific and Production Firm LLP. — P. 44-71. (in Kazakh)

Mashhur Zhasip Kopeyuli. (1975). Qazaq Sovet Entsiklopediiasy [Kazakh Soviet Encyclopaedia]. — Vol. 7. Almaty, 646 p. (in Kazakh)

Nurtazina N., Kartabayeva E., Dauytbekova M. (2024). Nasledie kazakhskikh ishanov i svyatykh tseliteley: novye podkhody i perspektivy izucheniya v kontekste musulmansko-sufiyskoy traditsii Tsentralnoy Azii [The legacy of Kazakh ishans and holy healers: new approaches and prospects of research in the context of the Muslim-Sufi tradition of Central Asia]. Edu.e-history.kz. — 11(3). — Pp. 541-557. DOI: https://doi.org/10.51943/2710-3994_2024_11_3_541-557 (in Russian)

Qazaqstan tarikhy etnikalyq zertteulerde [The History of Kazakhstan in Ethnic Studies]. — Vol. IX: Argyn. (2010). — Almaty: Alash Historical Research Centre. — 408 p. (in Kazakh)

Uyama T. (2013). The Changing Religious Orientation of Qazaq Intellectuals in the Tsarist Period: Sharia, Secularism, and Ethics. In: Islam, Society and States across the Qazaq Steppe (18th – Early 20th Centuries). — Vienna. — P. 95–117.

Publication Ethics and Publication Malpractice in the journals of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan

For information on Ethics in publishing and Ethical guidelines for journal publication see http://www.elsevier.com/publishingethics and http://www.elsevier.com/journal-authors/ethics.

Submission of an article to the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan implies that the work described has not been published previously (except in the form of an abstract or as part of a published lecture or academic thesis or as an electronic preprint, see http://www.elsevier.com/postingpolicy), that it is not under consideration for publication elsewhere, that its publication is approved by all authors and tacitly or explicitly by the responsible authorities where the work was carried out, and that, if accepted, it will not be published elsewhere in the same form, in English or in any other language, including electronically without the written consent of the copyright-holder. In particular, translations into English of papers already published in another language are not accepted.

No other forms of scientific misconduct are allowed, such as plagiarism, falsification, fraudulent data, incorrect interpretation of other works, incorrect citations, etc. The National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan follows the Code of Conduct of the Committee on Publication Ethics (COPE), and follows the COPE Flowcharts for Resolving Cases of Suspected Misconduct (http://publicationethics.org/files/u2/New_Code.pdf). To verify originality, your article may be checked by the originality detection service Cross Check http://www.elsevier.com/editors/plagdetect.

The authors are obliged to participate in peer review process and be ready to provide corrections, clarifications, retractions and apologies when needed. All authors of a paper should have significantly contributed to the research.

The reviewers should provide objective judgments and should point out relevant published works which are not yet cited. Reviewed articles should be treated confidentially. The reviewers will be chosen in such a way that there is no conflict of interests with respect to the research, the authors and/or the research funders.

The editors have complete responsibility and authority to reject or accept a paper, and they will onh accept a paper when reasonably certain. They will preserve anonymity of reviewers and promote publication of corrections, clarifications, retractions and apologies when needed. The acceptance of a paper automatically implies the copyright transfer to the National Academy of sciences of the Republic of Kazakhstan.

The Editorial Board of the National Academy of sciences of the Republic of Kazakhstan will monitor and safeguard publishing ethics.

Правила оформления статьи для публикации в журнале смотреть на сайте:

www: nauka-nanrk.kz

ISSN 2518–1467 (Online),

ISSN 1991–3494 (Print)

http://www.bulletin–science.kz/index.php/en

Директор отдела издания научных журналов НАН РК *А. Ботанқызы*

Редакторы: *Д.С. Аленов, Ж.Ш.Әден*

Верстка на компьютере *Г.Д.Жадыранова*

Подписано в печать 20.06.2025.

Формат 60x881/8. Бумага офсетная. Печать - ризограф.

46,0 п.л. Тираж 300. Заказ 3.

РОО «Национальная академия наук РК»

050010, Алматы, ул. Шевченко, 28, т. 272-13-19